

TEKST 59: Johannes af Nikiou om muslimernes hærgen i Ægypten og Palæstina i 640'erne

Johannes af Nikiou var i slutningen af 600-tallet koptisk biskop i det nordlige Ægypten og krønikeskriver. Hans verdenskrønike behandler begivenheder fra verdens skabelse til muslimernes erobring af Ægypten. Hans krønike var oprindeligt skrevet på græsk (med koptiske passager), men overleveredes kun i en arabisk oversættelse, der senere blev oversat til oldetiopisk (ge'ez), som de nyere oversættelser bygger på. Trods nogle sproglige uklarheder fra oversættelsen til arabisk, er Johannes af Nikiou's beretning stadig den tidligste kilde til islams erobring i årene 640-42 af det kristne Ægypten, som før islams ekspansion var en del af Det Byzantinske Rige. Kilden skildrer muslimske massakrer og kirkeødelæggelser under erobringen af Ægypten og forklarer de kristnes nederlag med politiske rivaliseringer og interne stridigheder bl.a. mellem byzantinernes blå og grønne fraktioner og med religiøse uenigheder mellem koptiske kristne i Ægypten og den ortodokse byzantinske kirkeøvrighed. Her et uddrag af Johannes af Nikiou's beretning:

15 [Kapitel 111:] Nu var Theodor den øverste general i Ægypten. Da han fik meddelelser om at hærlederen Johannes var død fra Theodosius, den militære leder for den byzantinske hær i provinsen Arcadia, trak han sig dernæst tilbage med Ægyptens krigere og hjælpetropper og han drog til Loqyun, som er en ø. Han frygtede at folk i denne region ville gøre oprør, således at muslimerne kunne trænge frem og erobre flodbredden ved Loqyun og dermed få dem til at flygte, som var kristne og loyale overfor det romerske imperium.¹ Og hans sorg var større end Davids sorg over Saul, da han sagde: " Ak, heltene er faldet, krigsvåbnene er tilintetgjort!"² For ikke blot var hærlederen Johannes faldet, men også Johannes, der var general fra byen Maros var blevet dræbt i kamp sammen med de halvtreds soldater, der var med ham. [...] Dernæst udstyrede de nogle heste og en forsamling af krigere og bueskytter og de drog ud i kamp mod muslimerne, som de håbede på at de kunne slå tilbage. Men dernæst drog muslimerne ind i ørkenen og stjal mange får og geder fra bjergegnene og dette var Ægyptens mænd ikke opmærksomme på. [...] Snart hørte hærlederen Theodosius om muslimernes ankomst og han drog fra sted til sted for at iagttage, hvad der kunne gøres imod disse fjender. Men muslimerne kom og dræbte hærlederen og hele hans følge uden nåde. De angreb og erobrede hurtigt hele området og dræbte alle, som de mødte på deres vej - de skåned ingen, hverken kvinder, børn eller gamle. Dernæst angreb de hærlederen Johannes. Han samlede alle heste og skjulte sine soldater på gårde og plantager, så deres fjender ikke fandt dem. Om natten drog de afsted mod den store flod nær ved Abuyet for at være i sikkerhed der. For dette var Guds vilje. Men røverhævdingen, som var Jeremias forbundsfælle, gav de muslimske soldater oplysninger om de romerske mænd, der var skjult og de blev pågrebet og dræbt. [...]

[Kapitel 112:] Om Amrs første slag med romerne ved byen Awn:

40 På grund af kritik fra kejseren³ var der megen vrede mellem hærlederen Theodore og stormændene. Theodosius og Anastasius drog på hesteryg og med et stort antal fodsoldater begge

¹ Det byzantinske rige

² Anden Samuelsbog 1:27.

³ Formentlig kritik fra den byzantinske kejser Heraklios for ikke at have bekæmpet islams ekspansion effektivt.

ud til byen Awn⁴ for at bekæmpe 'Amr b. al-'As.⁵ Muslimerne kendte ikke området omkring Misr før dengang. De lod de befæstede byer være og ankom til det sted, der hedder Tendunyas og drog videre på skibe langs floden [Nilen]. 'Amr begyndte med stor ildhu og beslutsomhed at erobre Misr-området. [...]

5 De muslimske styrker erobrede så byen Tendunyas. De soldater, som var indeni byen, blev dræbt og overlevede ikke undtagen en mindre styrke på 300. Disse flygtede ind i borgene og lukkede portene efter sig. Da de så det store slag udfolde sig, blev de bange og flygtede i skibe i stor sorg til Nikiou. Dernæst rejste hærlederen Domentianus i byen Fayyum op om natten uden at fortælle folk i byen Boyt at han flygtede fra muslimerne. Med skib drog de til Nikiou. Da muslimerne hørte at Domentianus var flygtet, drog de med stor glæde ind i provinserne Fayyum og Boyt og her udgød de megen blod. [...]

[Kapitel 114:] Om hvordan mændene fra Samnud foragtede og afviste 'Amr og om hvordan Kaladji blev erobret tilbage til romerne. Og om, hvordan de pågreb hans moder og kone og skjulte dem i Alexandria, fordi de havde hjulpet islam.

15 Da muslimerne rykkede frem sammen med de ægyptere, som havde afsværget den kristne tro og tilsluttet sig djævelens religion, plyndrede og stjal muslimerne alle de flygtede kristnes ejendomme og de begyndte at kalde Guds tjenere for Guds fjender. 'Amr efterlod for sin del nogle af sine fæller inde i borgen i byen Babylon i Ægypten, mens han selv drog i retning af de to floder mod øst imod generalen Theodore. Han [general Theodore] sendte Yaqbari og Satisfari for at erobre byen Samnud og indlede et slag mod muslimerne. Da de nåede forsamlingen af forbundsfæller, nægtede alle forbundsfællerne at kæmpe mod muslimerne. De tog dog del i slaget og dræbte mange af muslimerne⁶, som var sammen med dem. Muslimerne var ikke i stand til at udøve ondskab mod de to fæstninger, som var i de to floder, eftersom vandet udgjorde en mur omkring dem og hestene var ikke i stand til at krydse floden på grund af de store vandmasser omkring dem.

20 De [muslimerne] trak sig tilbage fra dem [byzantinerne i floddeltaet] og drog ind i regionen Rif og de kom til byen Budir.⁷ De befæstede byen og vejene, som de havde erobret tidligere. På det tidspunkt kom generalen Theodore til Kaladji forhandlede med ham og sagde: "Vend tilbage til os, vend tilbage til romerne". Kaladji gav for sit vedkommende Theodore mange penge, idet han frygtede at de ville dræbe hans moder og hans kone, for de var blevet tilfangetagne i Alexandria. Og generalen Theodore vandt over Kaladjis sind. Sidstnævnte drog afsted midt om natten, mens muslimerne sov, og til fods drog han med sine fæller og nåede til generalen Theodore. Derfra drog han til byen Nikiou og tilsluttede sig Domentianus for at føre krig mod muslimerne. Dernæst udtænkte Sebendis en god plan og flygtede om natten fra muslimernes hænder. Han kom til byen Damiette til embedsmanden Johannes og denne sendte ham dernæst til byen Alexandria med et brev, hvori han bekendte sine synder overfor stormændene og tårevædet bekendtgjorde: "Denne handling har jeg begået, på grund af det slag i ansigtet og den vanære som jeg uden skam over min høje alder ved Johannes hånd var udsat for. Det var af

⁴ Den græske Heliopolis, arabisk 'Ain-Shams.

⁵ Den muslimske hærleder, der erobrede Ægypten

⁶ De indbyrdes modstridende oplysninger i teksten skyldes fejl i oversættelsen til arabisk og videre til etiopisk

⁷ I dag Busir i øvre Ægypten

denne årsag, at jeg tilsluttede mig islam. Før da havde jeg sandelig ført et roligt liv sammen med romerne.”⁸

5 [Kapitel 115:] Om hvordan muslimerne erobrede Mist i månecyklens 14. år og erobrede borgen Babylon i det 15. år.⁹

10 Den muslimske hærleder 'Amr brugte sandelig tolv måneder på at bekrige de kristne i den nordlige del af Ægypten, men han var ikke i stand til at indtage deres område. I cyklens 15. år drog han om sommeren til byen Saka og Nuhu Dumsay, idet han var opsat på at dræbe ægypterne, før floden gik over sine bredder. Men han var ikke i stand til at gøre dem ondt. Ved byen Damietta overgav de sig desuden ikke og han ønskede at brænde deres plantager ned med ild. Men på march tilbage til sine tropper ved borgen i Babylon i Ægypten gav han dem alt det plyndringsgods, som han havde fra Alexandria regionen. Han ødelagde de huse, som tilhørte flygtede alexandrinere, og han tog deres tømmer og jern og gav ordre til at bygge en vej fra 15 borgen i Babylon til de nåede de to floders område, således at de kunne hærge det samme område med ild og nedbrænde det. Da folket i dette område hørte om dette, tog de deres ejendele og flygtede og efterlod deres region som et ørkenlandskab. Og muslimerne nedbrændte da også området, mens folket i området kom frem om natten og forsøgte at slukke ilden. Dernæst drog muslimerne til de to byer for at føre krig imod dem og de plyndrede ægypternes ejendom og 20 gjorde onde gerninger imod dem. General Theodore og Domantianus var ikke i stand til gøre områdets mænd ondt, fordi muslimerne var imellem dem.¹⁰

25 Dernæst forlod 'Amr Ægyptens kystområde og drog mod Rif for at føre krig imod dem, og han sendte nogle muslimer til byen Antinoe. Da muslimerne så romernes svaghed og deres [lokale ægypteres] had imod kejser Heraklios,¹¹ som skyldtes den forfølgelse han gennem patriarken Kyros Kalkedoneren¹² havde udsat alle for i området omkring Ægypten på grund af den ortodokse tro, så fik de nyt mod og blev styrket i krigen. [...]

30 [Kapitel 117:] Om hvordan Gud lod romerne lide nederlag til muslimerne på grund af deres splittelse og skisma og om den undertrykkelse, som de udsatte de kristne i Ægypten for.

35 'Amr, lederen af de muslimske krigere, forblev uden for borgen i Babylon og belejrede de soldater, som var indeni borgen. [...] På den anden dag efter genopstandelsen¹³ erobrede muslimerne borgen i Babylon i Ægypten. Gud straffede dem, fordi de ikke ærede Vor Herre og Frelser Jesu Kristi livgivende lidelser, som giver evigt liv til alle troende. Af denne grund overgav Gud dem til muslimerne. På dagen for Kristi Himmelfart blev nogle ortodokse fanger løsladt. Men Kristi fjender lod dem ikke uskadte, men tævede dem og huggede hænderne af dem.¹⁴

⁸ *Romerne*: byzantinerne

⁹ Dvs. i år 641 e. Kr. cyklen henviser til månecyklen

¹⁰ Formentlig tilføjet af en arabisk-muslimsk skribent i kilden.

¹¹ Koptiske kristnes modvilje mod den byzantinske kejser Heraklios, fordi han havde villet påtvinge dem den ortodokse-byzantinske kirkes ritualer og teologi.

¹² Patriarken Kyros af Alexandria var tilhænger af den Kalkedoniske Trosbekendelse fra kirkemødet i Chalkedon i år 451. Den byzantinske patriark Kyros synes at have ført en restriktiv kirkepolitik overfor koptiske kristne i Ægypten.

¹³ Dvs. 4. april, 641

¹⁴ 'Kristi fjender' betegner formentlig her i denne sammenhæng modstandere af den kalkedoniske trosbekendelse

[Kapitel 118:] Om hvordan 'Amr erobrede Abshadi, det vil sige Nikiou, og om general Domentianus flugt og hans troppers død i vandet. Og om den store massakre, som fandt sted i byen Nikiou og i de øvrige byer, indtil 'Amr kom til byen Sawna, som hører under Nikiou og dets øer, i den 18. måned af Genbot i månecyklens 15. år.

5 Da muslimerne erobrede de befæstede byer Babylon og Nikiou, var der stor sorg iblandt romerne. Da 'Amr afsluttede sit felttog indtog han borgen i Babylon og klargjorde mange skibe, store og små, og bandt dem sammen ved den borg, som han var i.

Menas, som blev lederen af de grønne, og Cosmas, søn af Samuel som var lederen af de blå,¹⁵ belejrede også byen Misr og hærgede romerne samtidig med muslimernes invasion.

10 Krigere steg med stolthed og pragt ombord på skibe vest for floden og drog afsted om natten. Dog drog 'Amr og en hær af muslimer på hesteryg over land indtil de nåede regionen Keberyas af Abadya. Derfor førte de krig mod general Domentianus. Da han forstod, at den muslimske hær nærmede sig hans position, steg han ombord på et skib og flygtede på skibet og han stak dermed af fra krigerne med deres skibe. Han ønskede at krydse over i en lille kanal, som Heraklios havde ladet grave i sin regeringstid. Men da han opdagede, at den var blevet blokeret, drog han ind i byen Alexandria. Da soldaterne så, at deres general var flygtet, kastede de deres våben fra sig og gik ind i floden foran deres fjender. Så dræbte de muslimske krigere dem med sværd i floden og ingen af dem overlevede undtagen én eneste mand ved navn Zacharias, som var en atlet og en kriger. Da mændene på skibene så soldaternes flugt, flygtede de ind i deres

15 by.

20 Dernæst indtog muslimerne Nikiou. Der var ikke en eneste soldat til at modstå dem. De indtog byen og slagtede alle de mødte på gaden og i kirkerne - mænd, kvinder og børn, idet de ikke skånede nogen. Så drog de til andre steder, plyndrede og dræbte alle de indbyggere de fandt. I byen Sa¹⁶ overrumplede de Esqutaos¹⁷ og hans mænd, og generalen fra Theodore-stammen,

25 der var skjult i vinmarkerne, og de dræbte dem. Men lad os nu ikke sige mere, for det er umuligt at beskrive de rædsler, som muslimerne begik, da de besatte øen Nikiou, søndag, den attende i måneden Guenbot,¹⁸ i det femtende år af månens cyklus, samt de forfærdelige scener, der fandt sted i Cæsarea¹⁹ i Palæstina.

30 General Theodore var øverstbefalende i byen Kilunas og han forlod byen og drog mod Ægypten, idet han efterlod Stefan med de krigere, der skulle beskytte byen. Og de kæmpede mod muslimerne. Der var en jøde sammen med muslimerne og han drog til provinsen Ægypten. Men med stor brutalitet og blodsudgydelse ødelagde de bymuren og indtog den hurtigt, og dræbte tusindvis af borgerne i byen, fortsatte med at erobre megen plyndringsgods og tog kvinder og børn som slaver og fordelte dem imellem sig, før de til sidst lod byen øde. Kort tid efter drog

35 muslimerne mod provinsen Cypern, hvor de dræbte Stefan og hans følge.

¹⁵ De grønne og de blå var tilhængerskarer eller fangrupper for rivaliserende hestevognshold i hippodromen i Konstantinopel. De grønne og de blå optrådte dog også ofte som politiske fraktioner i byzantinske tron- og magtstridigheder og i denne sammenhæng synes der også at have været intern byzantinsk strid, som yderligere svækkede byzantinernes forsvar mod islams ekspansion ind i Ægypten.

¹⁶ Sa: byen Sais i Ægypten

¹⁷ Esqutaos: Ægyptisk leder

¹⁸ Guenbot: den niende måned i den oldetiopiske kalender.

¹⁹ Cæsarea: by i Palæstina

[Kapitel 119:] [...] Også Misr blev underlagt Satan. Der var stor indbyrdes strid imellem dem og mændene fra kystegnene og de blev delt i to. Den ene side allierede sig med Theodore og den anden side tilsluttede sig muslimerne. Derefter rejste den ene gruppe sig imod den anden og plyndrede deres ejendele og brændte deres byer med ild. Selv muslimerne begyndte at frygte dem.

5

'Amr sendte dernæst mange muslimer mod Alexandria og de erobrede Keryun, hvilket er udenfor byen. Theodore flygtede med de soldater, der var på dette sted, og drog ind i byen Alexandria. Muslimerne førte krigen videre mod dem og var ikke i stand til at indtage byens citadel, fordi de blev overdænget med sten oppe fra citadellet og de blev drevet ud af byen.

10

Mændene fra Misr begyndte at føre krig imod mændene fra kystegnene og der var stor intern strid. Men efter kort tid sluttede de fred. Dog piskede Satan en ny intern strid op imellem dem i byen Alexandria, da deres første interne strid var ophørt. For embedsmanden Domentianus og generalen Menas bekæmpede hinanden på grund af deres professionelle forfængeligheder og af andre årsager. General Theodore allierede sig med Menas og modarbejdede Domentianus på grund af hans flugt fra Nikiou og fordi han havde forladt soldaterne der. Menas var meget vred på Eudocianus, som var embedsmanden Domentianus ældre bror, fordi han på grund af sin tro havde syndet mod de kristne folk under påsken. Domentianus samlede en stor del af de blå og de Menas hørte om dette, samlede han for sit vedkommende mange af de grønne og de soldater, der var i byen. De forblev i opposition til hinanden. [...]

20

I general Theodores tid opstod en diskussion om byen Mamuna og om soldaternes betaling og om det land, som de boede på. På den tid holdt denne onde mand rådslagning og sagde; "I stedet for tolv mænd er én mand bedre. For så vil der være én mand til at modtage tolv mands betaling, og problemet med at brødføde og betale soldaterne vil være mindre". Af denne grund gik Menas imod Domentianus. Alle soldaterne elskede ham og troede på ham. Menas nød mændenes respekt, ikke på grund af forfængelighed, men på grund af hans klogskab og ydmyghed.

25

For den samme mand var sammen med folket inde i den store kirke ved navn Caesarion [i Alexandria]. Alle byens folk samlede sig imod Philiades og ønskede at dræbe ham. Den samme mand flygtede og gemte sig i kirken. På det tidspunkt gik de ind i hans hus, plyndrede hans ejendele og nedbrændte det. Men de havde medlidenhed med de folk, som de fandt i kirken og de dræbte dem ikke. Da Domentianus hørte om dette, sendte han krigere fra de blå derover for at føre krig imod dem. Der var en stor kamp imellem dem og seks mænd døde og mange blev sårede. Med megen blod og sved lykkedes det dog Theodore at skabe fred imellem dem igen. Han afsatte general Domantianus og indsatte Artana som officer af 10. grad ved navn Furyans. De gav så alle de ejendele tilbage, som de havde plyndret fra Philiades hus. Det blev sagt, at denne strid og indbyrdes kamp også skyldtes religion. [...]

35

[Kapitel 120:] [...] Theodore drog om natten ind i byen Alexandria den 17. Maskaram på helligdagen for det hellige kors.²⁰ Alle folk i Alexandria – mænd, kvinder, gamle og unge – samlede sig omkring patriarken Cyrus og lovpriste og hyldede patriarken af byen Alexandrias hjemkomst. Men Theodore drog i hemmelighed sammen med patriarken væk til en kirke, der tilhørte theodosianerne²¹ og lukkede dørene. Her hidkaldte han Menas og udnævnte ham til general

40

²⁰ Den 14. september 641.

²¹ Theodosianerne var en kristen sekt opkaldt efter patriarken Theodosius (536-566)

og han jog Domentianus ud af byen. Alle folk begyndte at råbe; "Forsvind fra byen! " Efter patriarken Cyrus ankomst, blev George æret af stormanden Anastasius. [...] [*Cyrus blev dernæst fejret som ny patriark over Alexandria, men der opstod uenighed om den korrekte ceremoni og det rigtige salmevalg ved hans indsættelse, hvilket nogle så som et ondt varsel før islams ekspansion.*]

5

Dernæst drog patriarken Cyrus mod Babylon for at møde muslimerne og slutte fred med dem og give dem tribut, således at de skulle ophøre med at føre krig i provinsen Ægypten. 'Amr bød ham velkommen ved hans ankomst og sagde; "Du handlede rigtigt ved at komme til os". Cyrus svarede og sagde; "Gud har givet dette land til jer. Lad der fremover ikke være fjendskab mellem jer og romerne. Hidtil blev ingen strid bilagt med jer". De aftalte spørgsmålet om tribut, som han skulle betale. Ismaeliterne²² ville for deres vedkommende dog ikke forhandle, men holdt sig for sig selv i elleve måneder. De romerske soldater i Alexandria tog deres våben og deres skatte og drog til havs. Og ingen af romerne vendte nogensinde tilbage. De, som ønskede at rejse over land, skulle betale tribut hver måned. Muslimerne pågreb fra byen 150 soldater og

10

15

50 mænd som gidsler og de sluttede fred. Romerne ophørte med at bekæmpe muslimerne og muslimerne holdt op med at ødelægge kirker, og muslimerne skulle ikke bestemme over kirkernes interne anliggender. Hebræerne²³ tillod de at bo i byen Alexandria. Da patriarken var færdig, drog han til byen Alexandria og fortalte Theodore og embedsmanden Konstantin om, hvad der var sket, således at de kunne orientere kejser Heraklios²⁴ og få hans bekræftelse af aftalen. Dernæst samledes alle soldaterne, borgere i Alexandria og embedsmanden Theodore og hyldede patriarken Cyrus. Han fortalte dem alt, hvad han havde aftalt i en traktat med muslimerne og han overbeviste dem alle i denne sag. Imens han var der, ankom muslimerne derefter for at modtage tribut, som mændene i Alexandria var uvidende om. Da de så dem, gjorde mændene i Alexandria sig klar til krig. Soldaterne og generalerne holdt råd og sagde; "Vi er ikke i stand til at bekæmpe muslimerne, lad det blive som patriarken Cyrus har sagt". Men folket i byen gjorde oprør imod patriarken og ville stene ham. Men han sagde til dem; "Jeg har gjort dette for at redde jer og jeres børn." Og han bibragte dem megen gråd og sorg. Dernæst skammede borgerne i Alexandria sig overfor ham og de gav meget guld, som skulle betales som tribut til muslimerne sammen med den øvrige fastsatte tribut. De ægyptiske mænd, der var flygtet ind i byen Alexandria af frygt for muslimerne opsøgte patriarken og sagde til ham; "Skaf en forsikring fra muslimerne, om at vi må vende tilbage til vore byer, og vi vil underkaste os dem." Og han gjorde dette for dem, som de havde sagt det. Muslimerne indtog hele provinsen Ægypten, nord og syd, og de tredoblede den skat, der skulle betales.

25

30

Der var en mand ved navn Menas, som af kejser Heraklios var udnævnt til statholder over kystområdet. Han var stolt i hjertet, ukyndig i brevskrivning og læsning²⁵ og han hadede ægypterne meget. Efter at muslimerne havde erobret hele provinsen Ægypten, beholdt de [muslimerne] ham i embedet. De udnævnte også en mand ved navn Senuthius til embedsmand over provinsen Rif og de udnævnte en mand ved navn Philoxenus over Arkadia provinsen, det vil sige Fayyum. Disse tre elskede hedningene²⁶ og hadede de kristne og de tvang de kristne til at

35

²² *Ismaeliterne*: muslimerne

²³ *Hebræerne*: jøderne

²⁴ Kejser Heraklios faldt i november 641, hvilket må betyde at patriarkens forhandlinger med muslimerne fandt sted før.

²⁵ Han var angiveligt analfabet

²⁶ *Hedningene*: muslimerne

bære²⁷ foder til kvæg og pålagde dem at bære mælk, honning, frugt, porrer og mange andre ting. Desuden skulle de også bære korn. Dette gjorde de på grund af en frygt, der aldrig ophørte.

5 De pålagde dem også at udgrave Hadrians kanal, som i lang tid havde været forsvundet, således at vandet igen kunne flyde igennem den fra Babylon i Ægypten til Det Røde Hav. De byrder, som de pålagde ægypterne, var større end dem, som farao havde pålagt Israel. Den farao, som Gud straffede retfærdigt og druknede i Det Røde Hav sammen med hele hans hær og som Han straffede med en stor sygdomsplage, der ramte både dyr og mennesker. Når tiden kommer for Guds dom over muslimerne, måtte Han handle overfor dem som Han tidligere gjorde overfor 10 farao. Men det er på grund af vore egne synder, at Han har tilladt dem at handle sådan imod os. Dog vil han i overensstemmelse med Vor Herre Jesu Kristi ånd våge over os og beskytte os. Desuden har vi troen på, at Han vil ødelægge korsets fjender, således som det står skrevet i bogen, der ikke lyver.

15 J. M. Rosenløv & M. Pihl: *Korstogene – Islams ekspansion og kristen modoffensiv* (2014)

Johannes af Nikiou oversat af M. Pihl efter Barbara H. Rosenwein (red.): *Reading the Middle Ages: Sources from Europe, Byzantium and the Islamic World*, Toronto / London (2018), s. 69-78, samt J. Rosenløv efter *Chronique de Jean, Évêque de Nikiou*. Texte Éthiopien publié et traduit par H. Zotenberg, Paris 1883, 20 (kap. 118) s.448f. Her efter B. Ye'or: *The Decline of Eastern Christianity under Islam. From Jihad to Dhimmitude*, Cranbury 1996, s.271.

²⁷ Bære = betale skat/tribut